

Menneskerett i Stillehavet

Debatten om Natos nye strategiske konsept, en debatt om prinsipper, har langsomt døset hen uten å ta skikkelig av. For mange mennesker ligger uroen over de nye vyene kanskje på et plan utenfor det prinsipielle, fremkalt av reelle, historiske erfaringer: Og spørsmålet er konkret: Kan man ha tillit til forsikringen om at det er omsorg for menneskers rettigheter som blir utslagsgivende bak de vakre ordene?

Det finnes grunner, og en del historiske eksempler som gjør problemstillingen berettiget. La oss begrense oss til ett av dem.

Palau, en liten stat beliggende i Mikronesia, består av 200 øyer. Bare åtte av dem er befolket. Flesteparten av innbyggerne bor i hovedstaden Koror. Samfunnslivet har vært høyt utviklet og komplisert. Som hos de fleste samfunn i Mikronesia er Palau matrilineært – gjennom kvinnene nedarves jord, boliger, titler og rettigheter: Også høvdingene utpekes av kvinnene. Uten kvinnenes samtykke har høvdingrådet ikke kunnet ta viktige beslutninger.

Palau har gjennom århundrer vært selvforsynt. Levestandarden var god og sunn, selv om samfunnet gjennom sin senere historie har vært gjennom rystelser som få andre ville ha overlevd, med spansk kontroll, senere tysk, japansk og til sist amerikansk kontroll. Folketallet har under disse omstendigheter vekslet fra 50.000 og ned til 4000.

Høyeksplosiv grunnlov

I 1979 vedtok innbyggerne en ny grunnlov, særlig utformet med sikte på å beskytte landet og kulturen for fremtidige generasjoner. Palau fikk *verdens første grunnlov* som fastslo at landet skulle være atomvåpenfritt. Ved folkeavstemningen om grunnloven stemte et overveldende flertall for forfatningen. Erfaringsbakgrunnen var Marshalløyene, deres nabolik, hvor USA hadde testet sine atomvåpen inklusive vannstoffbomben, 1000 ganger sterkere enn den bomben som ble sluppet over Hiroshima i 1945. Også på Marshalløyene fikk tusenvis av ofre livene sine ødelagt, ble syke og døde av radioaktivitet. Situasjonen kan, ufullstendig og fattigslig, illustreres ved kvinnen som tre ganger aborterte og deretter fødte tre misdannede barn. Forvisning, hjemløshet, arvelige sykdommer, død og elendighet ble deres lodd etter prøvesprengningene.

Palauerne var sterk påvirket av den skjebne som hadde rammet deres naboer. De bestemte seg for at de ikke ville bli de neste ofrene for galskapen. Hva de ikke ante den gang, var at folkeavstemningsinstituttet – demokratiets reneste instrument, skulle bli påtvunget dem utenfra – rettet mot dem selv. Og den som skulle bruke instituttet slik var USA, som etter annen verdenskrig av FN var overlatt Palau som mandatområde.

Vedtaket av en grunnlov som erklærte landet atomvåpenfritt, passet USA svært dårlig. USA hadde sine egne planer for området, hvor det viktigste var å bygge en base for sine atomubåter på øygruppen.

I de kommende årene skulle supermakten USA sette til side alle internasjonale rettsprinsipper og en god del andre prinsipper, hvor alt ble satt inn på å fjerne fra Palaus grunnlov bestemmelsene om atomvåpenfrihet. Teorier om menneskerettigheter blåste man en lang marsj.

Grunnloven krevde 75 prosent av stemmene for å oppheve paragrafen om atomfrihet. 35 av de 38 delegerte i den grunnlovgivende forsamlingen hadde vedtatt utkastet. Deretter, 9. juli 1979, ble grunnloven i referendum vedtatt med 92 prosent av stemmene. USA erklærte straks folkeavstemningen ugyldig og gjennomtruffet en ny avstemning om en revidert

grunnlov hvor atomvåpenforbudet var fjernet. Denne amputerte grunnloven ble forkastet av 70 prosent av velgerne, hvoretter den originale grunnloven bekreftet av 80 prosent.

Men anslagene mot folks selvbestemmelsesrett stanset ikke her. Og etter hvert skulle stadig sterkere lut bli tatt i bruk. Overfor eldre kvinner ble drapstruslene hyppigere. Hjemmene til flere av dem ble ødelagt av brannbomber. En av de eldre mennene, Bedor Bins, ble myrdet. Tvang og trusler fra USA førte til at den ene påtvungne folkeavstemningen avløste den andre, uten at det lyktes USA å drive viljen sin gjennom. (Etter 2. og 3. avstemning med knusende nederlag for USA, bevilget amerikanerne henholdsvis 315.000 og 250.000 dollar som skulle brukes til ”velgerutdannelse” av befolkningen.)

President blir myrdet

Hele 11 folkeavstemninger ble i tur og orden truet gjennom. President Haruu Remeliik ble myrdet. Den neste presidenten, Lazarus Sali, ble sagt å ha begått selvmord. Han ble funnet død under mystiske omstendigheter. Ikke desto mindre, folkeflertallet, ledet av de eldre kvinnene, fortsatte motstanden.

Parallelt med dette ble en annen metode brukt, like slø som effektiv. I boken *Harens mod – Stillehavsriquet Palau, et eksempel på vår tids imperialism*, siterer den danske Europaparlamentarikeren Else Hammerich fra den amerikanske ”National Security Action Memorandum 145” som forklarer hvordan hele Mikronesia skulle ”beveges inn i et permanent forhold til USA, innenfor vår politiske ramme”. Deretter kom Salomon-rapporten, som ble beryktet over hele Mikronesia, men som aldri er blitt offentliggjort i sin helhet. Den foreslår penger til Mikronesia med det formål å tilveiebringe ”et gunstig utfall” av de folkeavstemninger om øyenes fremtidige politiske status som ventes. Rapporten sier at det bør skapes ”et skinn av selvstyre”.

Rapportens idé var, sier Else Hammerich, å skape en økonomisk avhengighet av USA. Følgelig ble det pøst ut penger. Et stortilt moderniseringsprogram ble satt i verk. Fra et budsjett på 7,5 millioner dollar i 1963 ble budsjettet blåst opp til 50 millioner sju år senere.

Statsapparatet svulmet opp. De fleste som kom i arbeid ble ansatt i offentlig tjeneste, hvilket raskt skulle vise seg å være et effektivt pressmiddel. Hærskarer av amerikanske lærere og fredskorpsdeltakere krysset Stillehavet. Alle barn fikk opplæring etter amerikansk pensum. Radio, aircondition, biler, kjøleskap, merketøy ble importert. Den nye utviklingen ble hilst med begeistring. Men snart fulgte alkoholen, narkotikaen, korrupsjonen, fortvilelsen, selvmordene. Mange ledere ble bestukket og kjøpt. En devaluering av tradisjonelle verdier fulgte ved å latterliggjøre tradisjonene og ødelegge de eldres autoritet. Amerikanske etnografer utførte bestillingsarbeid hvor de beskrev hvilke muligheter som forelå for å splitte folk. Det fantes neppe en kommunist i hele nasjonen. Men også det kortet ble brukt.

Stat som ble ”beskyttet”

Det var i 1947 at USA hadde klart å få FN til å stille Palau, sammen med en lang rekke andre øyer i Mikronesia, under USAs ”beskyttelse”. Ifølge avtalen med FN, skulle USA ”fremme utviklingen hen mot selvstyre eller uavhengighet ... så vel som fremme innbyggernes økonomiske fremskritt og selvforsyning ... Oppmuntre utviklingen av fiskeri, landbruk og industri, beskytte innbyggerne mot tap av deres land og ressurser, og beskytte innbyggernes sunnhet...”

I 1994 var man kommet til veis ende. Ifølge avtalen Compact of Free Association har USA alene militære rettigheter til nasjonen og kan ta hvilke som helst landområde i bruk med 60 dagers varsel. USA har vetorett over alle utenriksanliggender. Palau kan ikke på egen hånd

si opp avtalen. Pentagon har ifølge amerikanske kilder lenge hatt planer om et større treningsfelt for jungelkrig, to flyplasser og en dypvannshavn for Trident atomubåter.

Og Palau? Landet skal motta 500 millioner dollar over 15 år, med gradvis synkende beløp. Dette skal gjelde i et land hvor budsjettet kunstig ble blåst opp til en økning på 56 prosent mellom 1989 og 1993.

Befolkningen er nå totalt på vel 16.000 innbyggere. Av disse er rundt 12.000 palauere. En stor del av de resterende er amerikanere, en gruppe som bare vokser. Palau er i grus. Uten selvstendighet, og med en ødelagt kultur. De amerikanske militære har en egen tjeneste på øya, og gjettt hva den driver med: PR-virksomhet! Det gjelder å ha kontroll med hva som skrives, hva som skal fram i mediene. Hva er bedre enn å skrive det selv?

USA legger ikke bare tonen i NATO, USA er NATOs ledende makt og verdens eneste supermakt. Kan man ut fra landets behandling av Palau – og Mikronesia generelt – gjøre seg opp noen mening om Washingtons syn på andre menneskers rettigheter? Kan man stole på at omsynet til menneskerettigheter spiller noen sentral rolle – eller noen rolle overhodet – i USAs utenrikspolitikk? Kan vi stole på Washingtons angivelige begrunnelse for NATOs nye strategi?

(Bergens Tidende 28.mars 2000)